

ПРО ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ НА МАЙНОВІ І ЗЕМЕЛЬНІ ПАЇ ЧЛЕНІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УЧАСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОРАДЧОЇ СЛУЖБИ

Розглянуто практику вирішення судами справ щодо майнових і земельних паїв. Проаналізовано рішення судів з цих питань з участю аграрних підприємств кооперативного типу. Розкрито проблеми вирішення справ судами по паях. Дано характеристику законодавству, яке регулює питання паїв. Висвітлено окремі умови договору про надання правових послуг по захисту прав сільськогосподарських підприємств дорадчою службою. Розкрито роль державної виконавчої служби по виконанню рішень судів з участю представників дорадчої служби.

Ключові слова: судова практика, земельні і майнові паї, законодавство про паї, дорадча діяльність, договір на правові послуги, виконання рішень судів, державна виконавча служба, представництво.

У нових умовах, у зв'язку зі змінами в політичній системі держави висуваються завдання по захисту прав і інтересів юридичних і фізичних осіб. Це правило впливає із вимог статті 59 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на правову допомогу [1]. Керівники, спеціалісти та члени аграрних підприємств потребують висококваліфікованих юрисконсультів, які володіють високим рівнем правових знань у різних галузях права, особливо з питань аграрного законодавства. Вирішення цих актуальних питань неможливе без кваліфікованого надання правових послуг аграрним підприємствам. Значна роль у цьому належить правовій службі на яку покладаються повноваження щодо надання правових консультацій, експертної оцінки проектів актів органів сільськогосподарських підприємств. Крім того, на цю службу покладаються обов'язки по здійсненню представництва в судах, державних виконавчих службах та інших органах влади, підготовки узагальнень правової практики в тому числі захисту прав і інтересів в судах та виконання судових рішень виконавчою службою.

На сьогодні мають місце недоліки у вирішенні цих важливих питань, особливо з участю сільськогосподарських товаровиробників недержавної форми власності. З метою вдосконалення юридичного обслуговування та правової роботи було прийнято Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації 26 листопада 2008 року № 1040. У цьому положенні чітко визначені форми, завдання юридичної служби, вимоги до цієї служби, а також їхні права та обов'язки, відповідальність тощо [2]. На великий жаль це нове положення про юридичну службу на суб'єктах господарювання недержавної форми власності не розповсюджується. Крім того, такого загаль-

нодержавного нормативного документу відносно юридичних служб сільськогосподарських підприємств недержавної форми власності на сьогодні немає. Безпосередньо питання юридичного обслуговування закріплюються в локальних актах аграрних підприємств, що є слабким правовим підґрунтям для успішного виконання юридичною службою покладених на неї функцій та завдань. Таким чином, діяльність юридичних служб приватних структур на мою думку потребує законодавчого врегулювання, шляхом прийняття закону «Про юридичну службу підприємств різних форм власності», враховуючи, що на сьогодні в нашій державі такий акт про діяльність юридичної служби на підприємствах недержавної форми власності відсутній. У зв'язку з такими обставинами питання надання правових послуг аграрним підприємствам недержавної форми власності, на нашу думку, повинно здійснюватися за аграрним законодавством про надання правових послуг та здійснення юридичного обслуговування. Вирішення цього важливого питання може бути здійснено на базі діючих нормативних актів колишніх УРСР і СРСР відповідно до Закону України «Про правонаступництво України» [3] та Постанови Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на території України тимчасових актів законодавства Союзу РСР [4]. До нормативних актів законодавства, які регулюють питання юридичного обслуговування в сільському господарстві, відносяться: Положення про юрисконсульта (головного, старшого) в колгоспі [5], Інструкція про порядок юридичного обслуговування колгоспів і радгоспів [6, с. 44] і лист-роз'яснення Держагропрому УРСР та Міністерства юстиції УРСР «Про порядок юридичного обслуговування колгоспів і радгоспів» [7, с. 40]. Якщо постійне юридичне обслуговування відсутнє, аграрне підпри-

ємство може скористатись правовими послугами сільськогосподарської дорадчої служби відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [8, ст. 4] та Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо вирішення соціальних проблем на селі та дальшого розвитку аграрного сектору економіки» [9, ст. 5] Вважаємо, що завдання та обов'язки, які покладені цими актами на юридичні служби з надання правових послуг аграрним підприємствам, можуть застосовуватись також спеціалістами-юристами дорадчих служб на договірній основі. В договорі про надання правових послуг повинні бути відображені обов'язки дорадчої служби щодо захисту майнових прав конкретного аграрного підприємства та відшкодування на його користь майнових збитків через суди, а виконання їх рішень — через виконавчі служби.

У зв'язку із визнанням права приватної власності на майнові та земельні паї за членами сільськогосподарських підприємств відповідно до указів Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» [10], «Про гарантування захисту економічних інтересів та поліпшення соціального забезпечення селян-пенсіонерів, які мають право на земельну частку (пай)» [11], «Про заходи щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектору економіки» [12], «Про колективне сільськогосподарське підприємство» [13] виникло ряд правових проблемних питань і спорів щодо визнання права власності на майнові і земельні паї.

Проте, як підтверджує практика, не всі суди при розгляді справ про визнання права на земельну частку (пай) і майновий пай враховували конкретне аграрне і земельне законодавство, допускаючи правові помилки. При цьому деякі суди не розмежовували поняття трудової участі осіб у діяльності сільгосппідприємств та членства в них, не з'ясовували і не враховували, чи була особа членом колективного сільськогосподарського підприємства (надалі — КСП) на час передання державного акта колективної власності на землю сільгосппідприємству, та чи була вона внесена до списку осіб на право отримання паїв як додаток до акта. Не враховували окремі суди право на майнові і земельні паї членів КСП, які були направлені на навчання; військовослужбовців строкової служби; жінок, які перебували у відпустці у зв'язку із вагітністю та пологами, чи по догляду за дитиною до досягнення ними трирічного віку, а також членів КСП, які займали виборні посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, якщо збереження за ними членства було передбачено статутом КСП [16, с. 293–295]. Також суди без-

підставно погоджувались із незаконними положеннями статутів КСП у частині виникнення права на земельну частку (пай), якщо особа відпрацює в такому підприємстві не менше трьох років, що суперечило пункту 2 Указу Президента України «Про порядок паювання земель переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» [10]. Допускались випадки, коли суди задовольняли позови про визнання права на земельну частку та на майновий пай без належних юридичних підстав у позивача [16, с. 296].

Деякі суди помилково вважали, що членство в колгоспі автоматично переходить у членство колективного сільськогосподарського підприємства. Нерідко суди задовольняли справи за позовами про надання у власність земельної частки (паю) та визначення її розміру особам, яких було прийнято в члени сільськогосподарського підприємства після розпаювання в ньому землі. Інколи суди, задовольняючи позови про право на земельний або на майновий пай, результативну частину рішення формулювали не конкретно, що утруднювало його виконання державною виконавчою службою. Окремі суди, задовольняючи позови про визнання права власності на земельний чи майновий пай, в порядку спадкування, приймали неконкретні рішення, які фактично неможливо також було виконати виконавчою службою.

Досить складним є питання формулювання резолютивної частини рішення у випадках, коли суд задовольняє право позивача на земельний і майновий пай після того як земля, яка підлягає паюванню, повністю розпайована, а майновий пай розподілений між членами КСП. Крім того, у резолютивній частині рішення суду конкретно не зазначалось, з яких саме земель належить задовольнити вимоги колишніх членів КСП, враховуючи, що землі вже були розпайовані. Суди не з'ясовували причини пропуску позивачами строку прийняття спадщини та строку позовної давності. При розгляді цих справ суди найчастіше обмежувалися визнанням права на земельну частку (пай) за позивачем, не з'ясовуючи, яким чином це право може бути забезпечене, у зв'язку із відсутністю нерозпайованих земель, без згоди місцевої ради задовольняли вимоги позивачів на виділення земельної частки (паю) із резервного фонду.

Отже, судова практика з вищенаведених фактів свідчить про те, що проблеми виконання рішення судів у справах, стороною яких є сільськогосподарські підприємства, були і залишаються. Розглянуті нами приклади підтверджують і те, що при вирішенні земельних та майнових спорів обов'язково представниками аграрних підприємств в судах повинні бути спеціалісти-юристи.

Слід зауважити, що позитивне вирішення майнових і земельних питань судами не означає,

що сільськогосподарським підприємствам негайно повертаються землі і майно та грошові кошти з боку боржників, а членам СГП повертаються майнові і земельні паї. Адаже забезпечення виконання рішень судів в основному здійснюється державними виконавчими службами відповідно до вимог закону України «Про виконавче провадження» в новій редакції, який набрав чинності з 09.03.2011 року, яким суттєво не змінено процедуру виконання судових рішень [14–15]. У новій редакції цього закону ряд положень спрямовано на удосконалення процедури виконавчого провадження, на посилення захисту прав та інтересів як юридичних, так і фізичних осіб у виконавчому процесі. [14] Позитивним є і те, що цей закон скоротив терміни пред'явлення документів до державних виконавчих служб, сторонам виконавчого провадження, в тому числі представнику дорадчої служби, який діє від імені аграрного підприємства згідно договору про надання правових послуг, закон дозволяє безперешкодний доступ до відповідних баз даних та реєстрів для виявлення інформації про боржника, його майна та грошових коштів. Адаже доступ до паперового документа фактично був обмежений для учасників виконавчого провадження, в тому числі і для представників сторін, а виконання судового рішення було не прозорим. Позитивним є і те, що спрощено процедуру заміни сторони у виконавчому провадженні у випадку вибуття відповідної сторони не в судовому порядку, а шляхом винесення постанови державним виконавцем.

Проте очікування щодо питання удосконалення виконання судових рішень через створення інституту приватного виконання не враховано. Не введено примусового виконання рішень судів через посадових осіб, які перебувають при судах, що сприяло б об'єктивному прийняттю рішень судами щодо нерухомого та іншого майна, яке належить підприємствам. Адаже такий порядок виконання судових рішень на сьогодні діє у Казахстані, Німеччині, Ізраїлі та в інших державах [15, с. 13]. Цей ефективний засіб виконання рішень судів діяв і в Україні до 1999 року. Практика підтверджує те, що у зазначених формах діяльність виконавчих служб по ефективно виконанню судових рішень значно вища.

Крім того, вважаємо, що недоліком цього закону є зміна процедури оскарження рішень, дій і бездіяльності службових осіб виконавчої державної служби, не виправдано позбавлено боржника права на оскарження рішень, дій або їх бездіяльності в адміністративному порядку, надаючи право на таке оскарження в судовому порядку. Тому, на нашу думку, значно порушено процесуальні права боржника. Практика стягнення боргів підтверджує, що неможливо виконувати рішення суду у зв'язку з

допущеними помилками при судовому розгляді відповідних справ та з надмірною тривалістю ведення судового і виконавчого провадження.

Стаття 6 закону України «Про виконавче провадження» гарантує права юридичним та фізичним особам у виконавчому провадженні як учасникам. Їм надається право оскаржувати рішення, дії і бездіяльність державного виконавця, а стаття 7 цього закону до учасників виконавчого провадження відносить також представників сторін. [14] Тому юристи-спеціалісти дорадчих служб мають право бути у виконавчому провадженні представниками аграрних підприємств у випадках, передбачених договором про надання правових послуг, із пред'явленням доручення представника на право участі у виконавчому провадженні. Вони, як представники КСП у виконавчому провадженні мають можливість позитивно впливати на хід виконавчого провадження. Від здійснення ними правомірних дій залежить виникнення, розвиток або припинення виконавчого провадження. Отже, основною метою представництва юристів-спеціалістів дорадчої служби у виконавчому провадженні є надання правової допомоги щодо захисту прав стягувача чи боржника відповідного сільськогосподарського підприємства.

Таким чином, законодавство про дорадчу службу і державну виконавчу службу повинно сприяти ефективному забезпеченню виконання судових рішень, прийнятих на користь аграрних підприємств, відповідно до вимог законодавства.

Вважаємо, що активній діяльності виконавчим службам сприяє Указ Президента України від 09.12.2010 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [17, Ст. 1, 4], яким створено державну виконавчу службу України на новій правовій основі лише на цю службу покладено функції державної політики у сфері організації виконання рішень судів та інших органів і посадових осіб, що сприяє підвищенню ефективності виконання рішень судів. Цей акт сприяє забезпеченню належного захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників при здійсненні виконавчого провадження державною виконавчою службою.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР (із змінами та доповненнями). — К., 2004.
2. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008, № 1040 // Урядовий кур'єр. — 2008. — № 238. — 18 грудня.
3. Про правонаступництво: Закон України від 18.10.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №46. — Ст. 617.

4. *Про порядок* тимчасової дії на території України тимчасових актів законодавства Союзу РСР: Постанова Верховної Ради України від 12.09.1991р., №1545-ХІІ. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №46. — Ст. 621.

5. *Положення* про юрисконсульта (головного, старшого) колгоспу: Прийнято радою колгоспів України 10.04.1981р. // Рекомендації по штатній чисельності та основних функціях керівних працівників, спеціалістів і обслуговуючого персоналу колгоспів Української РСР. Видавництво: Урожай. — Київ. — 1982.

6. *Інструкція* о порядке юридического обслуживания колхозов. Утверждена совместным приказом Минсельхоза СССР и Минюста СССР 16.11.1984 р. за №265/25 // Бюлетень нормативных актов министерств и ведомств ССР. 1985. — №4. — С. 29–34.

7. *Про порядок* юридичного обслуговування колгоспів і радгоспів: Лист-роз'яснення Держагропрому УРСР і Міністерства юстиції України від 17.07.1987 р., №21/6-339 і №17.07.1987 р., №6-480-339. // Інформаційно-методичний посібник для працівників юридичних служб органів АПК та агропідприємств по основних питаннях статусу правових служб та організації правової роботи. / Укладач С.Ф. Домбровський; // Хмельниц, ін-т. регіон. управл. та права, Головне управл. с/г та продовольства Хмельниц. облдержадміністрації. Хмельницький, — 1998. — 96 с.

8. *Про сільськогосподарську* дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 р. №1807-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — №38. — Ст. 470.

9. *Про додаткові* заходи щодо вирішення соціальних проблем на селі та дальшого розвитку аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 21.02.2002 р. — №170/2002 // Урядовий кур'єр. — 2002. — №48. — 13 березня.

10. *Про порядок* пакування земель, переданих у колективну власність сільськогосподарсь-

ким підприємствам і організаціям: Указ Президента України від 08.08.1995р. №720/95 // Голос України. — 1995. — 12 серпня.

11. *Про гарантування* захисту економічних інтересів та поліпшення соціального забезпечення селян-пенсіонерів, які мають право на земельну частку (пай): Указ Президента України від 15.12.1998р. №1353/98 // Офіційний вісник України. — 1998. — №50. — стор. 24.

12. *Про заходи* щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 29.01.2001р. №60/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — №5. — стор. 38. — Ст. 176.

13. *Про колективне* сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 р. №2115-ХІІ // Відомості Верховної Ради. — 1992. — №20. — Ст. 272.

14. *Про внесення* змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб): Закон України від 04.11.2010р. №2677-17 // Голос України. — 2010. — №232. — 08 грудня.

15. *Телітко В.Е.* Науково-практичний коментар Законів України «Про виконавче провадження», «Про державну виконавчу службу», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Станом на 01.02.2011 р. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 616 с.

16. *Земельні та майнові* паї: Нормативно-правові акти, роз'яснення та судова практика / За заг. ред. М.С. Головатюка. — К.: Видавець ПАЛИВОДА А.В., 2008. — 316 с.

17. *Про оптимізацію* системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 09.12.2010 р., №1085/2010 // Вісник Президента України. — 2010. — 10 грудня.

Л. С. Тараненко

О проблемах защиты прав на имущественные и земельные паи членов аграрных предприятий с участием дорадчей службы.

Рассмотрено практику разрешения судами дел по имущественным и земельным паям. Сделано анализ решений судов по этим вопросам с участием аграрных предприятий кооперативного типа. Раскрыты проблемы разрешения дел судами. Дано характеристику законодательству, которое регулирует вопросы паев. Освещено отдельные условия договора о предоставлении правовых услуг по защите прав сельскохозяйственных предприятий дорадчей службой. Раскрыта роль государственной исполнительной службы по исполнению решений судов с участием представителей дорадчей службы.

L. S. Taranenko

On the problem of protection of the members of agricultural enterprises with the participation of deliberative service.

The practice of deciding the cases by courts as to the property shares and land shares are revised in the article. The court decisions on these problems with the participation of agricultural enterprises of cooperative type are analyzed. The problems of hearing the share cases by the courts are open. The characteristic of the legislature, which regulate the problem of shares is given. Separate conditions of legal services agreement on defending the rights of agricultural enterprises by deliberative service are explained. The role of executive service on the execution of court decisions with the participation of deliberative service is open.